

Р. Г. Головін

кандидат наук з державного управління, докторант НДФІ ДННУ
"Академія фінансового управління", Київ, Україна, 312920@ukr.net,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3217-8984>

**УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН ДЕРЖАВИ
ТА СУСПІЛЬНО ЗНАЧИМИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ**

Анотація. *Вступ.* За недостатнього обсягу кредитування важливих галузей економіки необхідно розширити перелік інструментів та змінити умови державного кредитування суспільно значимих суб'єктів господарювання. В основу змін варто покласти послаблення вимог до забезпечення кредиту та компенсацію частини процентної ставки за ним.

Проблематика. На національному ринку кредитів наявні об'єктивні й суб'єктивні фактори, які діють на попит і пропозицію. До них належать кредитна політика Національного банку України, кредитні, ринкові та інші ризики, внутрішня політика й цільові орієнтири фінансово-кредитних установ, зокрема націленість на об'єкти господарювання, котрі дають можливість отримати прибуток з мінімальними або контрольованими ризиками. Отже, в аграрній сфері складається ситуація, коли кредитування для більшості її агентів є недостатнім або неможливим.

Мета – обґрунтування необхідності вдосконалення відносин кредитування для фінансової підтримки суспільно значимих суб'єктів господарювання.

Методи. Використано такі методи, як абстрактно-логічний, систематизації, діалектичної та формальної логіки, експертних оцінок.

Результати. Досліджено наявні механізми, спрямовані на розвиток відносин кредитування. Визначено низку негативних явищ, пов'язаних із неефективністю теперішніх механізмів компенсації процентної ставки та гарантування державою кредитів. Доведено необхідність пільгового державного кредитування суспільно значимих суб'єктів господарювання з мінімальними ризиками неповернення позик.

Висновки. Проблему розвитку кредитування можна вирішити через правові, інституціональні й організаційні механізми, застосування яких націлене на врахування суспільної економічної значимості його об'єктів, мінімізацію кредитних ризиків і забезпечення сталого розвитку цих об'єктів.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, кредитування сільськогосподарського виробництва, пільгове кредитування, механізми кредитування, пряме державне кредитування, кредитна емісія, відновлення економіки, суспільно значимі суб'єкти господарювання.

Табл. 3. Літ. 24.

Roman Golovin

Ph. D. (Public Administration), SESE "The Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine,

312920@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3217-8984>

IMPROVEMENT OF CREDIT RELATIONSHIPS OF THE STATE AND SOCIALLY SIGNIFICANT ENTITIES OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY

Abstract. Introduction. In the conditions of insufficient volume of lending to important sectors of the economy, it is necessary to expand the list of instruments and change the conditions of state lending to socially significant economic entities. The basis of the changes should be the relaxation of the requirements for securing the loan and the compensation of part of the interest rate on the loan.

Problem Statement. There are objective and subjective factors affecting the demand and supply of loans in the national credit market. These include the credit policy of the National Bank of Ukraine, credit, market and other risks, internal policy and target orientations of financial and credit institutions, in particular, targeting those business objects that provide an opportunity to obtain profit with minimal or controlled risks. Therefore, in the agrarian sphere, a situation arises in which lending is insufficient or impossible for most of its agents.

Purpose. To justify the need to improve lending relations for financial support of socially significant business entities.

Methods. The following methods are used: abstract-logical, systematization, dialectical and formal logic, expert evaluations.

Results. The existing mechanisms aimed at the development of lending relations have been studied. a number of negative phenomena related to the inefficiency of the existing interest rate compensation mechanisms and state guarantee of loans have been identified. The need for preferential state lending to socially significant business entities with minimal risks of non-repayment of loans has been proven.

Conclusions. The problems of lending development can be solved through legal, institutional and organizational mechanisms, the application of which is aimed at taking into account the social economic significance of lending objects, minimizing credit risks and ensuring the sustainable development of lending objects.

Keywords: monetary policy, crediting of agricultural production, concessional crediting, crediting mechanisms, direct state crediting, credit emission, economic recovery, socially significant economic entities.

JEL classification: E52, Q14, Q15.

Вступ. Вагому роль у відновленні та розвитку економіки країни відіграє кредитування. За недостатнього обсягу кредитування важливих галузей економіки необхідно розширити перелік інструментів та змінити умови державного кредитування суспільно значимих суб'єктів господарювання. В основу змін варто покласти послаблення вимог до забезпечення кредиту та компенсацію частини процентної ставки за ним.

Аналіз досліджень і постановка проблеми. Дослідження проблем кредитування має практичне значення. Вагомий внесок у цьому напрямі зробили українські вчені: Л. А. Аврамчук, О. О. Артем'єва, І. В. Богдан, Т. П. Богдан, Г. О. Бортніков, А. О. Дробязко, С. С. Гасанов, Д. М. Гладких, Б. М. Данилишин, В. К. Збарський, О. М. Іваницька, О. О. Любіч,

Ю. О. Лупенко, С. В. Мочерний, С. В. Сокол, В. С. Стельмах, Р. О. Тесьолкін та ін. [1–15].

Аналіз останніх публікацій показав, що досягнення Цілей сталого розвитку із застосуванням інституту кредиту можна забезпечити в різні способи: від удосконалення інструментів і засобів кредитування, державного кредитного механізму до вибору оптимальної бізнес-моделі всіх учасників кредитних відносин.

Суб'єкт-орієнтований підхід чітко підкреслено О. О. Любічем та Г. О. Бортніковим, котрі вказують на те, що державні банки формують ядро вітчизняної банківської системи України й від обраної ними стратегії залежить рівень кредитування в Україні. Вчені пропонують “кредитування новостворених підприємств у контексті сприяння економічному розвитку України”. При цьому необхідно “визначити пріоритетні сектори економіки, де слід стимулювати розширення підприємницької активності”. Також автори підкреслюють: Уряд має визначити пріоритетні сектори економіки, де потрібно стимулювати розширення підприємницької активності. Окремим напрямом, на думку вчених, “має стати розвиток імпортозаміщення й виробництва експортної продукції з високою доданою вартістю”. У ролі банків – агентів програм науковці пропонують “державні банки з широкою регіональною мережею, активні в кредитуванні малого й середнього бізнесу”, а як додаткову підтримку об'єктів кредитування з пріоритетних секторів – пільгові його умови, у т. ч. низьку процентну ставку позик [4, с. 72].

На погляд С. В. Сокола та Р. О. Тесьолкіна, для реалізації системи заходів з поліпшення банківського кредитування необхідно впровадити кредитування з удосконаленим механізмом повернення позик [14, с. 71].

Особливу увагу окремі науковці приділяють кредитуванню сільськогосподарського виробництва. Так, Ю. О. Лупенко згадує два аспекти проблеми кредитування малих та середніх агровиробників – його суб'єкти й об'єкти: “Топ-менеджери багатьох банків вважають, що кредитування великих агропідприємств є більш вигідним бізнесом порівняно з фермерськими господарствами” [12, с. 202]. Водночас серед проблем позикоотримувача науковець зазначає такі: негативний імідж господарства або сумнівна кредитна історія; розбіжності в інформації, що надається банку, у т. ч. фінансових документах; малий досвід у веденні агробізнесу; нерозуміння щодо джерел фінансування господарства на майбутній період і шляхів повернення коштів кредиторам; невідповідність планів сільгоспвиробника і реальних можливостей господарства; закредитованість господарства; недостатній пріоритет питання щодо отримання позики для власних співробітників [12, с. 202, 207].

О. О. Артем'єва пропонує стимулювати активізацію банківського кредитування підприємств агропромислового комплексу шляхом удосконалення нормативно-правової бази; спрощення процедури одержання банківського кредиту для аграрних підприємств; відновлення та поліпшення механізму здешевлення позик аграрним підприємствам. Також авторка пише про: за-

стосовування нових форм гарантування банківського кредитування; стимулювання розвитку страхування майна, фінансових і підприємницьких ризиків у аграрній сфері; надання переваг сільськогосподарським підприємствам, котрі займаються диверсифікованою діяльністю; надання кредитної підтримки агропромисловим формуванням, що мають повний цикл виробництва та збуту продукції [2, с. 18].

В. К. Збарський доходить висновку про необхідність розширення можливості суб'єктів агропромислового виробництва для залучення кредитів. Для цього вчений пропонує: розширити ринок банківського кредитування шляхом створення Державного земельного іпотечного банку та впровадження механізму застави земельних ділянок сільськогосподарського призначення і прав оренди на них при іпотечному кредитуванні; запровадити нові фінансові інструменти для сільськогосподарських товаровиробників із метою отримання додаткових кредитів під заставу майбутнього врожаю (або майбутню тваринницьку продукцію); розвивати систему гарантування повернення позик шляхом створення спеціального гарантійного фонду тощо [10, с. 159].

Отже, за чинного кредитного механізму в Україні частина суб'єктів господарювання не може отримати кредит.

У нашій країні реалізуються державні заходи з підтримки розвитку економіки, в основу яких покладено створення особливих умов кредитування виробничої діяльності [16–19]. Ці заходи передбачають компенсацію процентів за кредитом, можливість отримання кредитів за процентними ставками, нижчими від ринкових, часткове гарантування кредитів. Вони є вибірковими, обмеженими фінансово або мають тимчасовий характер, що унеможливає ефективне вирішення проблеми кредитування низки важливих галузей виробничої діяльності. Така ситуація зумовлює подальше дослідження питань розвитку кредитування з точки зору відбору кредиторотримувачів, побудови системи відносин з ними ряду стейкхолдерів, покращання механізму кредитування та його складових.

Мета статті – обґрунтування необхідності вдосконалення відносин кредитування для фінансової підтримки суспільно значимих суб'єктів господарювання.

Методи дослідження. Використано такі методи, як абстрактно-логічний, систематизації, діалектичної та формальної логіки, експертних оцінок.

Результати дослідження. Про розвинутість кредитування в країні може свідчити відношення його обсягів до валового внутрішнього продукту (ВВП). Так, у Японії, для отримання ВВП у розмірі 1 єни, надається чисте кредитування в сумі 3,16 єни, тоді як в Україні для одержання ВВП у розмірі 1 грн – тільки 0,43 грн (табл. 1). Зауважимо, що ВВП Японії на одну особу в 3,3 рази перевищує відповідний показник в Україні [20].

З 2016 р. рівень кредитування вітчизняної економіки знижувався, про що свідчить зменшення відношення наданого в країні чистого обсягу кредитування до рівня ВВП країни. Україна за цим рівнем перебувала на 107-му місці (див. табл. 1).

Таблиця 1. Порівняння відношення чистого обсягу кредитування до ВВП, %

Місце у світі	Країна	2016	2017	2018	2019	2020
1	Японія	267,9	274,8	277,6	286,6	316,8
2	Австрія	183,0	176,7	177,3	226,1	264,8
3	Гонконг	200,7	217,4	213,3	234,7	264,1
4	Китай	214,4	214,0	213,8	220,3	240,7
5	Данія	210,8	195,9	197,5	219,8	232,0
6	Катар	147,7	153,1	139,1	167,1	224,5
7	Південна Корея	160,0	160,3	166,1	178,7	193,9
8	Іспанія	188,1	178,7	167,2	158,7	193,7
9	Великобританія	162,8	163,7	161,0	159,8	189,7
10	Франція	154,8	157,3	159,3	161,2	188,4
11	Італія	169,2	164,3	161,6	161,5	187,5
13	Нідерланди	207,2	190,6	176,7	173,8	184,0
14	Швеція	154,2	164,0	153,3	156,6	167,2
17	Португалія	158,3	151,6	147,0	139,4	156,7
18	Фінляндія	153,4	119,3	137,7	141,7	153,6
21	Німеччина	134,2	128,4	126,7	134,1	146,9
27	Бразилія	111,2	110,8	110,8	117,3	135,4
28	Сполучені Штати Америки	106,4	106,7	102,6	104,1	123,8
39	Алжир	54,4	66,9	75,0	82,1	104,0
47	Туреччина	77,1	77,1	76,3	77,6	92,2
53	Оман	61,9	62,1	57,9	63,3	84,4
60	Польща	75,9	73,7	73,1	72,2	78,2
68	Гондурас	61,4	59,7	63,0	63,6	72,5
72	Естонія	78,7	72,2	70,5	66,4	70,5
73	Словенія	70,9	68,5	64,3	64,5	69,9
74	Чехія	66,4	61,3	61,9	60,5	66,9
107	Україна	70,3	58,7	50,6	41,5	43,3

Складено за: [20].

За відношенням кредитування приватного сектору до ВВП Україна у 2020 р. перебувала на 109-му місці, що також є низьким показником порівняно з іншими країнами (табл. 2).

Рівень кредитування в Україні за період з 1992 по 2020 р. наведено в табл. 3.

Таблиця 2. Порівняння відношення кредитування приватного сектору до ВВП, %

Місце у світі	Країна	2016	2017	2018	2019	2020
1	Гонконг	214,3	223,4	219,9	236,8	258,9
2	Китай	156,2	154,9	157,8	165,4	182,9
3	Південна Корея	134,8	136,5	141,2	151,3	164,1
4	Данія	166,6	161,8	161,3	161,4	163,7
5	Великобританія	131,6	132,8	133,4	132,0	146,0
7	Катар	79,7	80,0	80,3	100,7	138,4
8	Швеція	128,5	131,3	131,9	131,1	137,8
9	Франція	96,7	99,5	101,8	104,7	119,5
10	Японія	102,6	105,1	105,3	108,2	118,6
11	Іспанія	111,4	105,1	98,5	93,6	107,8
13	Нідерланди	114,6	111,1	105,5	99,7	101,3
14	Португалія	111,2	102,5	96,9	90,2	100,9
17	Фінляндія	93,9	93,1	93,8	95,0	99,8
18	Німеччина	77,3	77,1	77,7	79,2	84,3
21	Італія	84,5	79,9	75,7	73,0	82,0
25	Австрія	82,8	83,7	84,1	85,6	92,5
27	Оман	66,6	65,9	61,0	65,1	76,5
28	Туреччина	65,3	65,9	63,2	61,9	70,9
39	Бразилія	62,2	59,5	60,2	62,8	70,0
40	Гондурас	56,5	56,4	60,9	61,9	67,1
46	Естонія	69,5	63,8	61,9	59,7	63,3
57	Сполучені Штати Америки	52,4	52,6	52,2	52,2	54,3
58	Чехія	51,1	50,9	51,3	50,3	53,1
82	Польща	54,7	52,6	52,4	50,8	49,8
84	Словенія	46,6	45,1	43,3	42,3	43,3
89	Алжир	22,9	24,4	24,9	25,8	29,7
109	Україна	38,6	31,1	27,7	22,8	20,9

Складено за: [21].

Рівень кредитування в Україні за період з 1992 по 2020 р. наведено в табл. 3.

При аналізі нами враховувалися об'єктивні й суб'єктивні обставини, такі як кредитна політика Національного банку України, наявні ризики для кредитування, стратегія, тактика й цільові установки комерційних

Таблиця 3. Порівняння відношення кредитування в Україні до ВВП, %

Період	Чисте кредитування	Кредитування приватного сектору
1991	–	–
1992	83,19	2,64
1993	30,60	1,41
1994	24,16	4,62
1995	15,52	1,48
1996	14,77	1,38
1997	17,08	2,42
1998	24,57	7,72
1999	25,22	8,47
2000	23,00	10,68
2001	23,40	12,59
2002	27,09	17,01
2003	31,93	23,65
2004	30,56	24,25
2005	32,09	31,05
2006	44,00	42,69
2007	58,58	55,79
2008	78,56	70,64
2009	85,44	70,78
2010	76,79	60,27
2011	71,64	54,49
2012	70,97	51,80
2013	79,19	56,48
2014	95,32	59,82
2015	75,75	47,03
2016	70,27	38,60
2017	58,69	31,15
2018	50,62	27,73
2019	41,46	22,82
2020	43,30	20,88

Складено за: [22; 23].

фінансово-кредитних установ, зокрема бажання кредитувати об'єкти господарювання, котрі дають можливість отримати прибуток із мінімальними або контрольованими ризиками.

В Україні, як і в більшості країн із ринковою економікою, кредитування відбувається на принципах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільової направленості. Крім звичайного його режиму, існують спеціальні програми, що передбачають компенсацію процентної ставки, повне або часткове гарантування, а в сільському господарстві – кредитування під заставу майбутнього врожаю.

На виконання Закону України “Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні” [17] Кабінет Міністрів України постановою “Про надання фінансової державної підтримки” від 24.01.2020 № 28 затвердив порядок надання такої підтримки суб’єктам підприємництва. Відповідно до цього порядку ключовими її інструментами є компенсація процентної ставки за наданим суб’єкту підприємництва кредитом, у результаті чого розмір компенсаційної ставки становить 5, 7, 9 або 15 %. Цей розмір залежить від цілей, сегмента підприємницької діяльності й організаційної форми суб’єкта підприємницької діяльності. Обсяг кредитування за компенсаційною процентною ставкою пов’язаний із напрямом діяльності. Сільськогосподарські товаровиробники для провадження сільськогосподарської діяльності можуть отримати до 90 млн грн, торговельні компанії – від 60 млн до 1 млрд грн, а кредит, що надається фізичній особі – підприємцю, не може перевищувати 3 млн грн. Компенсація процентів здійснюється Українським фондом підтримки підприємництва.

За даними Міністерства фінансів України, на 31 липня 2023 р., з моменту старту Державної програми “Доступні кредити 5-7-9 %” суб’єкти підприємництва отримали від уповноважених банків 68 128 позик на загальну суму 219,92 млрд грн, з яких 45 980 – від банків державного сектору економіки на загальну суму 96,97 млрд грн [24].

Компенсація державою процентної ставки не звільняє банк від ризиків, пов’язаних з неплатоспроможністю позичальника. Тому він застосовує звичайну процедуру видачі кредиту, за якою ключовою умовою є наявність забезпечення (застави). Отже, головна проблема розвитку кредитування – забезпеченість кредиту, і тому вирішення цієї проблеми має бути пріоритетним.

Аналіз публікацій довів, що більша частина кредитування за компенсаційною процентною ставкою сформована за рахунок перекредитування позичальників банку. Це означає, що компенсація державою процентної ставки без зміни підходів до забезпечення кредиту не справить істотного впливу на збільшення обсягів кредитування, а відповідно, марними видаються витрати бюджету на компенсацію процентної ставки.

Закон України “Про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві” від 04.11.2021 № 1865-IX (далі – Закон № 1865-IX) [18] визначає правовий статус, особливості утворення та засади діяльності такого Фонду. За постановою Кабінету Міністрів України “Про створення Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві” від 16.02.2022 № 125 (далі – Постанова № 125) [19] такий Фонд засновано. Його основна

мета полягає в забезпеченні підтримки суб'єктів мікропідприємництва, малих і середніх суб'єктів підприємництва, що провадять діяльність у сільському господарстві, шляхом часткового гарантування виконання їхніх зобов'язань за кредитними договорами, а єдиним предметом діяльності є надання часткових гарантій за кредитними зобов'язаннями згаданих суб'єктів.

Відповідно до ст. 13 Закону № 1865-IX гарантії надаються в обсязі до 50 % непогашеної суми основного боргу, строк дії гарантії не може перевищувати 10 років. Згідно зі ст. 14 Закону критерієм для суб'єктів підприємництва, які мають право на гарантування виконання зобов'язань за кредитними договорами, є їхні розмір і профіль діяльності. Тобто основними отримувачами кредитів виступають мікро-, малі та середні суб'єкти підприємництва, чий основний вид діяльності – виробництво сільськогосподарської продукції, котрі відповідають вимогам до мікропідприємств, малих та середніх підприємств згідно із Законом “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” й у власності та/або користуванні яких перебувають землі сільськогосподарського призначення в обсязі, що не перевищує 500 га, включно із земельними ділянками, що придбаваються за грошові кошти, отримані у кредит.

Стосовно механізму гарантування кредитів, то статутний капітал відповідно до статуту Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві (*далі* – Фонд), затвердженого Постановою № 125, становить 735 686 тис. грн. Фонду необхідно оцінити ризики кредитування, надати гарантію банку позичальника, а в разі настання ситуації неспроможності обслуговувати кредит, виконувати гарантійні зобов'язання. Отже, Фонд не гарантує кожному позичальнику надання додаткових гарантій перед банком. Фонд має справу з гарантуванням більших ризиків, ніж ті, котрі можуть приймати банки. Також неможливо отримати від позичальника ліквідного забезпечення гарантії, яке отримують банки. Як наслідок, Фонд має більші ризики втратити статутний капітал при гарантуванні ризикових кредитів.

В Україні діє кредитування під заставу майбутнього врожаю. Ним займаються як банки, так і спеціалізовані організації, зокрема АТ “Аграрний фонд” та АТ “Державна продовольчо-зернова корпорація України”. Обсяг згаданого кредитування становить 50–70 % загальної вартості законтрактованого зерна. Обов'язковою умовою співпраці є страхування посівів. Кредитування відбувається тільки після оцінки сходів, тобто кредитується післясходові витрати виробництва продукції рослинництва. Останнє є ризиковим виробництвом, а застava майбутнього врожаю з точки зору звичайного кредитування виступає недостатнім забезпеченням. Тому займатися таким кредитуванням можуть організації, котрі мають у користуванні інфраструктуру для приймання, доробки та зберігання зерна, штат спеціалістів у рослинництві для оцінки сходів та їх розвитку, фахівців із контролю виконання договорів поставки продукції.

Найявні спеціальні механізми, спрямовані на розвиток кредитування, не можуть забезпечити його зростання з таких причин:

- обмеженість ресурсів при фінансуванні програм;
- недостатньо ефективні механізми управління ризиками, які виникають при кредитуванні;
- застосування недієвих або хибних механізмів, які призводять лише до втрат бюджетного фінансування чи зменшення надходжень до бюджету;
- недосконалість механізмів системного кредитування капіталовкладень;
- обмеження розмірів кредиту;
- необхідності надання забезпечення за кредитом.

Отже, теперішні механізми, націлені на розвиток кредитування, у т. ч. в аграрному секторі, не розв'язують покладених на них завдань із подолання обмежень, сформованих принципами забезпеченості, повернення, строковості, платності й цільової спрямованості кредиту.

Вирішити проблеми розвитку кредитування виключно з боку кредитора неможливо. Необхідно приділити увагу й суб'єкту виробничої діяльності, котрого потрібно кредитувати. Тобто варто створити особливу систему, представлену суб'єктом кредитування, з удосконаленими механізмами кредитування та їхніми інструментами, й об'єктами кредитування, стосовно яких буде визначено вимоги та забезпечено сприятливі умови діяльності.

В Україні є суб'єкти виробничої діяльності, які вже давно потребують кредитування, але з низки причин не можуть його отримати. Зокрема, до таких галузей належить сільськогосподарське виробництво як пріоритетна галузь у системі забезпечення національної безпеки та сталого розвитку країни. Формування умов для безперебійного доступу до кредитів і фінансування роботи суб'єктів господарювання аграрного сектору є нагальним завданням. Його можна розв'язати шляхом знаходження компромісу між застосуванням стандартних процедур заставних відносин і формуванням нових дієвих інструментів, що гарантують повернення кредиту. Пропонується виокремити суспільно значимий суб'єкт господарювання з високим рівнем усупільнення прибутку, котрий через дію принципу взаємної колективної відповідальності є сумлінним кредитоотримувачем, що повертає кредит. Стосовно такого позичальника можна застосувати механізм послаблення або виключення вимог щодо застави, зниження чи скасування виплати процентної ставки.

Кооперуючись, об'єднуючись в юридичній особі, власники землі зменшуватимуть витрати та збільшуватимуть доходи, а отриманий прибуток розподілятиметься відповідно до їхнього внеску у вигляді земельної ділянки, тобто прибуток від виробничої діяльності буде усупільнюватися. За орендних відносин усупільнення прибутку не відбувається – власники землі отримують лише невелику частку прибутку від господарської діяльності на землі у вигляді орендної плати, а іншу вагому частину прибутку від кожної земельної ділянки привласнює і концентрує орендар.

Однією з причин неспроможності отримувати кредитування в сільському господарстві є тіньові земельні відносини. В Україні обсяг ріллі в тіньовому обігу, за різними оцінками, становить від 8 млн до 10 млн га. За умови, що рілля в Україні займає площу в межах 30–32 млн га, обробіток землі в тіньовому секторі дорівнює близько 30 %. Разом із тим можна припустити й існування тіньового обігу продукції рослинництва у межах 30 % загального обсягу її виробництва, що в грошовому еквіваленті перевищує 300 млрд грн [11, с. 97].

Проблему тіньових земельних відносин і тіньового обігу продукції рослинництва також можна вирішити шляхом стимулювання власників землі до об'єднання як юридичних осіб. У результаті кооперації виробнича діяльність на землі стане публічною, що дасть змогу отримувати позики для розвитку виробничої діяльності, а крім того, буде детінізовано земельні відносини.

Будь-яке пільгове кредитування спрямоване на розвиток виробництва, у результаті якого держава має отримати збільшення числа робочих місць, зростання податкових надходжень, зайнятості та доходів населення, що має бути віддачею за її витрати на забезпечення такого кредитування. На жаль, цей механізм не працює у випадку з орендними земельними відносинами. Отримуючи компенсацію за процентами, орендар збільшує власний прибуток, причому орендна плата не зростає, робочі місця практично не створюються, додаткові податкові надходження виникають, оскільки орендар перебуває на спрощеній системі оподаткування з нульовою ставкою податку на прибуток.

Інша ситуація, коли пільгове кредитування, зокрема компенсація процентної ставки за кредитом, надаватиметься юридичним особам, у яких об'єднуються власники землі. У цьому випадку з'являються можливості здійснення капіталовкладень, створення нових робочих місць, зростає зайнятість, підвищуються доходи населення та збільшуються податкові надходження, оскільки розширюється база оподаткування податком на доходи фізичних осіб.

Наявне в Україні комерційне кредитування передбачає забезпечення зобов'язань, що виникають. Як умова кредитування таке забезпечення обмежує або унеможливає отримання значних обсягів позик.

Власники землі негативно сприймають кредитування виробничої діяльності під заставу землі, що зумовлює необхідність здійснювати початкове кредитування без забезпечення. Проблему забезпеченості можна розв'язувати встановленням організаційно-виробничих вимог до об'єкта кредитування та створенням умов для сталої виробничої діяльності. При кредитуванні останньої, яка відбувається при забезпечених з боку держави умовах сталого розвитку та з дотриманням визначених організаційно-виробничих вимог, ризики мінімізуються. Так, для сільськогосподарського виробництва з урахуванням важливості цієї галузі для держави та реалізації суспільно-економічного інтересу в ній на засадах кооперації власників землі, забезпеченість кредиту не є принциповою.

Однією з вимог до об'єкта кредитування є його суспільно-економічна значимість. *Суспільно значимі суб'єкти виробничої діяльності* – це ті, чия діяльність значима для учасників таких утворень, держави і суспільства. Основною їхньою ознакою є наявність об'єднаних принципів, реалізація суспільно значимого інтересу й усупільнення результатів діяльності. Зокрема, кооперація власників землі для провадження господарської діяльності є суспільно значимим суб'єктом господарювання.

Загальними ознаками вказаних суб'єктів господарювання можуть бути такі:

- виробничі галузі чи напрями, котрі не становлять інтересу для комерційних кредитних установ як об'єкти кредитування, або комерційні банки не спроможні задовольнити потреби в кредитуванні, але ці галузі важливі для економіки країни;
- виробничі галузі чи напрями, які мають стратегічне значення для відновлення й розвитку економіки країни, у т. ч. спрямовані на імпортозаміщення та експортну орієнтацію виробництва продукції з оптимальною кількістю переділів;
- виробничі галузі чи напрями, що створюються на базі нових організаційних форм відносин власності, котрі передбачають суспільну значимість;
- державні й комунальні виробничі утворення;
- об'єднання (кооперація) громадян, у т. ч. власників землі, для ведення господарювання на власній землі.

Кредитування виробничих утворень відбувається за прямим державним кредитуванням. *Пряме державне кредитування* – кредитування суспільно значимих суб'єктів господарювання, які провадять діяльність у певних економічно важливих для країни галузях економіки чи сферах діяльності за рахунок грошової емісії чи коштів державного бюджету. Воно може здійснюватися через державні банки – агенти.

При кредитуванні суспільно значимих суб'єктів господарювання можна застосовувати компенсацію процентної ставки. Кредитування за ставкою, нижчою, ніж ринкова, чи нижчою, ніж облікова ставка Національного банку України, є причиною недоотримання надходжень до бюджету. Крім того, кредитування за зменшеною ставкою означає надання преференцій одним за рахунок інших. Виграє певний бізнес, а програє бюджет, разом з яким суспільство втрачає на соціальних видатках. Тобто відбувається задоволення інтересів невеликої кількості власників бізнесу за рахунок суспільних інтересів. Тому державі й суспільству об'єктивно не вигідне кредитування за зменшеною процентною ставкою без вагомих підстав та економічного обґрунтування. Але інша ситуація виникає, коли здійснюється кредитування з компенсацією процентної ставки суспільно значимих суб'єктів господарювання, чия діяльність спрямована на задоволення економічних інтересів суспільства.

Отже, для комерційного кредитування процентну ставку та умови необхідно залишити загальними, а для суспільно значимих суб'єктів господарювання у разі прямого державного кредитування встановлювати умови надання позик окремо, а саме за зниженою ставкою. Такий підхід, на нашу думку, вирішує проблему кредитування згаданих суб'єктів та проблему стимулювання економіки наданням позик за зниженою (пільговою) ставкою.

Для забезпечення прямого державного кредитування здійснюється емісія. Ці емісії відповідають законам грошового обігу й чинному законодавству та задовольняють потреби організації і діяльності об'єкта кредитування.

Висновки. Чинні механізми кредитування не дають змоги суб'єктам господарювання отримувати кредити вчасно, у повному обсязі та за сприятливого режиму для реалізації їх суспільно значимих функцій і завдань. Інструменти та технології, які використовує Уряд України для полегшення кредитного тягаря, зокрема компенсація процентної ставки та гарантування кредитів, на наш погляд, не дають бажаного ефекту, особливо в умовах дії суттєвих викликів і загроз. Внесення запропонованих змін сприятиме значному збільшенню обсягів кредитування надійних позичальників, що забезпечить повернення кредитів, а головне – спрямування коштів на важливе для суспільства виробниче споживання.

Напрямами подальших досліджень є визначення процедур складання переліку суспільно значимих суб'єктів господарювання та їх рейтингування з метою розподілу обмежених кредитних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Аврамчук А. А., Герасимчук А. В. Проблеми та тенденції кредитування аграрних товаровиробників. *Економічні студії*. 2017. № 3 (16). С. 71–75. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/588200.pdf>.

2. Артем'єва О. О. Банківське кредитування АПК: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 21 (1). С. 13–18. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/21_1_2018ua/4.pdf.

3. Данилишин Б. М., Богдан І. В., Богдан Т. П. Модернізація монетарної політики України в контексті стабілізації економіки та посткризового зростання. *Економіка України*. 2020. № 6. С. 3–19. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.06.003>.

4. Бортніков Г. П., Любіч О. О. Кредитне фінансування стартапів як складова державних програм стимулювання економічного зростання. *Фінанси України*. 2018. № 11. С. 54–75. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2018.11.054>.

5. Любіч О. О., Бортніков Г. П., Панасенко Г. О. Аналіз бізнес-моделі державних банків в Україні. *Фінанси України*. 2016. № 10. С. 7–38. URL: https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=4357.

6. Дробязко А. О., Беспалий С. Б. Роль банків за участю держави в капіталі у розвитку реального сектору економіки України. *Фінанси України*. 2018. № 11. С. 76–105. URL: https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=4566.

7. Гасанов С., Петруха С. Теоретична сутність державної підтримки сільського господарства в системі державного регулювання аграрного сектору. *Економіст*. 2014. № 7. С. 16–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2014_7_8.

8. Гладких Д. М., Любич О. О. Основні проблеми грошово-кредитної системи України в умовах війни. *Фінанси України*. 2023. № 2. С. 27–52. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2023.02.027>.

9. Данилишин Б. М. Перспективи удосконалення монетарної політики України. *Фінанси України*. 2020. № 2. С. 7–24. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.02.007>.

10. Збарський В. К. Особливості та проблеми кредитування аграрного сектору економіки України. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2014. № 3 (27). С. 155–159.

11. Іваницька О. М., Головін Р. М. Формування системи державного управління реалізацією продукції рослинництва: організаційно-фінансові аспекти. *Фінанси України*. 2023. № 2. С. 90–102. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2023.02.090>.

12. Лупенко Ю. О., Андрос С. В. Банківське кредитування аграрного сектору економіки. *Економічний вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”*. 2019. № 16. С. 196–207. URL: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.16.2019.181851>.

13. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 2 / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Видавничий центр “Академія”, 2000. 864 с.

14. Сокол С. В., Тесьолкін Р. О. Удосконалення механізму банківського кредитування. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Економіка*. 2013. № 4 (41). С. 71–75. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1173/1/УДОСКОНАЛЕННЯ%20МЕХАНІЗМУ%20БАНКІВСЬКОГО%20КРЕДИТУВАННЯ.pdf>.

15. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін : монографія / В. С. Стельмах та ін. ; за ред. В. С. Стельмаха ; Нац. банк України. Київ : Центр наук. дослідж. НБУ : УБС НБУ, 2009. 404 с.

16. Про Національний банк України : закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.

17. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.

18. Про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві : закон України від 04.11.2021 № 1865-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1865-20#n7>.

19. Про створення Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві : постанова Кабінету Міністрів України від 16.02.2022 № 125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/125-2022-п#Text>.

20. Domestic credit to private sector (% of GDP) / World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FS.AST.PRVT.GD.ZS?end=2020&start=1999>.

21. Domestic credit to the private sector - Country rankings / Global Economy. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/domestic_credit_private_sector/

22. Net domestic credit (current LCU) / World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FM.AST.DOMS.CN>.

23. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні 2023 / Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.

24. Мінфін: За час дії воєнного стану в межах Державної програми “Доступні кредити 5-7-9%” видано 33 306 пільгових кредитів на суму понад 130 млрд грн / Міністерство фінансів України. 2023. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_chas_dii_voennogo_stanu_v_mezhakh_derzhavnoi_programi_dostupni_krediti_5-7-9_vidano_33_306_pilgovikh_kreditiv_na_sumu_ponad_130_mlrd_grn-4127.

References

1. Avramchuk, L. A., & Gerasimchuk, A. V. (2017). Issues and trends of crediting of agricultural producers. *Economic studies*, 3 (16), 71–75. Retrieved from <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/588200.pdf> [in Ukrainian].
2. Artemjeva, O. A. (2018). Banking lending applications: current state and prospects of development. *Uzhorod National University Herald. International Economic Relations and World Economy*, (1), 13–18. Retrieved from http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/21_1_2018ua/4.pdf [in Ukrainian].
3. Danylyshyn, B., Bogdan, I., & Bogdan, T. (2020). Modernization of Ukraine's monetary policy in the context of economic stabilization and post-crisis growth. *Economy of Ukraine*, 6, 3–19. DOI: 10.15407/economyukr.2020.06.003 [in Ukrainian].
4. Bortnikov, G., & Lyubich, O. (2018). Startup credit financing as a component of state programs to stimulate economic growth. *Finance of Ukraine*, 11, 54–75. DOI: 10.33763/finukr2018.11.054 [in Ukrainian].
5. Lyubich O., Bortnikov G., & Panasenko, H. (2016). Analysis business model of state banks in Ukraine. *Finance of Ukraine*, 10, 7–38. Retrieved from https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=4357 [in Ukrainian].
6. Drobiazko, A., & Bepalyi, S. (2018). The role of banks with state capital in the development of the real sector of economy of Ukraine. *Finance of Ukraine*, 11, 76–105. Retrieved from https://finukr.org.ua/?page_id=774&lang=en&aid=4566 [in Ukrainian].
7. Gasanov, S. S., & Petrukha, S. V. (2014). Theoretical essence of state support for agriculture in the state regulation system of agrarian sector. *Economist*, 7, 16–17. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2014_7_8 [in Ukrainian].
8. Hladkykh, D., & Lyubich O. (2023). Main problems of the monetary and credit system of Ukraine in the conditions of war. *Finance of Ukraine*, 2, 27–52. DOI: 10.33763/finukr2023.02.027 [in Ukrainian].
9. Danylyshyn, B. (2020). Prospects for improving the monetary policy of Ukraine. *Finance of Ukraine*, 2, 7–24. DOI: 10.33763/finukr2020.02.007 [in Ukrainian].
10. Zbarskyi, V. K. (2014). Peculiarities and problems of lending to the agricultural sector of the economy of Ukraine. *Scientific bulletin of the Tavria State Agrotechnological University*, 3 (27), 155–159 [in Ukrainian].
11. Ivanytska, O., & Golovjn, R. (2023). Formation of the state management system for horticulture production sales: organizational and financial aspects. *Finance of Ukraine*, 2, 90–102. DOI: 10.33763/finukr2023.02.090 [in Ukrainian].
12. Lupenko, Yu. O., & Andros, S. V. (2019). Bank lending to the agricultural economy sector. *Economic Bulletin of National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnical Institute"*, 16, 196–207. DOI: 10.20535/2307-5651.16.2019.181851 [in Ukrainian].
13. Mochernyi, S. V. (Ed.). (2000). *Economic encyclopedia* (in 3 Vols.), vol. 2. Kyiv: "Akademiya" Publishing Center [in Ukrainian].
14. Sokol, S. V., & Tesiolkin, R. O. (2013). Improvement of the mechanism of bank lending. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University, Series "Economics"*, 4 (41), 71–75. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1173/1/УДОСКОНАЛЕННЯ%20МЕХАНІЗМУ%20БАНКІВСЬКОГО%20КРЕДИТУВАННЯ.pdf> [in Ukrainian].
15. Stelmakh, V. S. (Ed.). (2009). *Monetary policy of the National Bank of Ukraine: current state and prospects for changes*. Kyiv: Center for Scientific Research of the NBU: UBS of the NBU [in Ukrainian].
16. Verkhovna Rada of Ukraine. (1999). *About the National Bank of Ukraine* (Act No. 679-XIV, May 20). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> [in Ukrainian].
17. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). *About the development and state support of small and medium-sized enterprises in Ukraine* (Act No. 4618-VI, March 22). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> [in Ukrainian].

18. Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). *About the Fund for partial guarantees of loans in agriculture* (Act No. 1865-IX, November 4). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1865-20#n7> [in Ukrainian].

19. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). *About the creation of the Fund for the partial guarantee of loans in agriculture* (Decree No. 125, February 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/125-2022-п#Text> [in Ukrainian].

20. World Bank. (n. d.). *Domestic credit to private sector (% of GDP)*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/FS.AST.PRVT.GD.ZS?end=2020&start=1999>.

21. Global Economy. (n. d.). *Domestic credit to the private sector – Country rankings*. Retrieved from https://www.theglobaleconomy.com/rankings/domestic_credit_private_sector/.

22. World Bank. (n. d.). *Net domestic credit (current LCU)*. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/FM.AST.DOMS.CN>.

23. Minfin. (2023). *Gross domestic product (GDP) in Ukraine 2023*. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> [in Ukrainian].

24. Ministry of Finance of Ukraine. (2023). *Ministry of Finance: 33,306 concessional loans in the amount of over UAH 130 billion were issued during the period of martial law within the framework of the State Program “Affordable Loans 5-7-9%”*. Retrieved from https://www.mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_chas_dii_voennogo_stanu_v_mezhakh_derzhavnoi_programi_dostupni_kredit_5-7-9_vidano_33_306_pilgovikh_kreditiv_na_sumu_ponad_130_mlr_d_grn-4127 [in Ukrainian].